

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовао комисију На основу одлуке Наставно-научног већа Филолошког факултета Универзитета у Београду на седници одржаној 16. марта 2016. године образована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Соња Радојевић Секуловић предала под насловом „Урок, благослов и клетва у лирско-епској народној поезији“. 2. Састав комисије са знаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: 1. др Бошко Сувајџић, редовни професор, Српска књижевност – народна књижевност, 21. 02. 2015, Филолошки факултет Универзитета у Београду, ментор 2. др Валентина Питулић, редовни професор, научна област Српска књижевност – народна књижевност, 2013. године, Филозофски факултет у Косовској Митровици 3. др Соња Петровић, ванредни професор, Српска књижевност – народна књижевност, 2014, Филолошки факултет Универзитета у Београду
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
1. Име, име једног родитеља, презиме: Соња, Александар, Радојевић Секуловић 2. Датум рођења, општина, република: 1970. Прокупље, Србија 3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 2006. Филолошки факултет, Београд, „Мотив женске лепоте у лирско-епској народној поезији“ 4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Наука о књижевности

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
„Урок, благослов и клетва у лирско-епској народној поезији“
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
Докторска дисертација мр Соње Радојевић Секуловић „Урок, благослов и клетва у лирско-епској народној поезији“ написана је на 277 страна фонтом Times New Roman 12, са проредом 1,5. Докторска дисертација садржи следећа основна поглавља: Увод – предмет истраживања (стр. 1–5); Магија речи (стр. 5–105); Ритуално и поетско значење обредних реквизита (стр. 105–128); Просторно-временски параметри ритуала (стр. 128–151); Варијантност (стр. 151–159); Преображај жанра (стр. 159–195); Место речи у композицији песме (стр. 195–222); Изговорена реч као типолошко обележје јунака (стр. 222– 235); Позитивна и негативна инвектива (стр. 235–253); Закључак (стр. 260–266); Прилози (стр. 260–277). У докторској дисертацији коју је мр Соње Радојевић Секуловић предала под насловом „Урок, благослов и клетва у лирско-епској народној поезији“, као предмет истраживања узете су поетске, симболичке и ритуалне функције урока, благослова и клетве у лирско-епској народној поезији. Проблемско истраживање је усредсређено на примере најуспелијих варијаната „песама на међи“. Одабрани корпус чине антологијске варијанте даровитих певача и казивача. При анализи грађе примењен је интердисциплинарни приступ који омогућава читавање најстаријих кодова словенске културе. Из густог ткања митолошко-религиозних представа, обредно-обичајних облика и говорних модела помаљају се нова значења. Истраживање мр Соње Радојевић Секуловић фокусирано је на дијахронијску варијантност <i>песама на међи</i> с обзиром на начине на који се првобитни вербални модел обликује у усменим поетским жанровима. Контекстуализацијом варијаната и смештањем у обредно-обичајни контекст указано је на поступке удаљавања од првобитне улоге ових вербалних модела, изворно везаних за обреде прелаза. Истакнута је доминација вербалног у кризним ситуацијама које често обележавају породичне односе – оно представља чвориште око којег се концентрише сукоб. Невербални модели преузимају део поетске функционалности и постају носилац додатног значења. У докторској дисертацији мр Соње Радојевић Секуловић посебно се испитују стратегије удаљавања од обредне праксе и етнографске подлоге. При томе, трагови обредности и најстаријих веровања постају у варијантама певача стваралаца средство поетизације. Невербални део обреда опстаје у траговима. Други део тумачења усмерен је на путеве стилизације вербалних модела у складу са захтевима лирско-епских жанрова. Поетика жанра условљава редуковање наратива и свођење на најбитније сегменте радње, уз психолошко нијансирање ликова и наглашавање емотивног плана збивања.

Кандидаткиња у докторској дисертацији испитује модалитете укључивања вербалних модела благослова и клетве у процесе сегментације грађе у лирско-епској поезији, у различитим контекстима и спојевима. Вербалне формуле израстају из снажног магијско-обредног упоришта. Клише је преселив и има поливалентно значење. Он се прилагођава жанровској структури песме, као што се и жанровски модел адаптира према клишеу који прима.

Дијахронијски посматрано, вербални модели су у почетку били праћени невербалном магијом која појачава дејство изреченог. С временом невербални део ритуала бледи, остаје у траговима, што је у складу са удаљавањем од првобитне обредне праксе и окретањем ка поетско-естетској функцији.

Мр Соња Радојевић Секуловић посебну пажњу посвећује истраживању емоционалне ангажованости, афективности и експресивности „вербалних формула“ које се у лирско-епским врстама конституишу као апелативни обрасци и приказивачки модели. У вези са усмереношћу или неусмереношћу исказа, ауторка полази од Билерове теорије исказа. Баладе ове вербалне формуле одређују као апелативне или приказивачке зависно од тога да ли у структури песме превладава драмски или епски карактер варијанте. Уколико је изговорена инвектива усмерена ка другом појединцу, уколико је директно изговорена, доминира драмски карактер; уколико је пак посредно изречена, исказ је више приказивачки и у њему доминира епски карактер. Међутим, иако је модификован и усмерен као приказивачки, и аутопрезентацијски израз је суштински усмерен према другом јер се заснива на веровању у моћ речи да покрене и промени другу реалност. У варијантама изабраног корпуса кандидаткиња уочава преображај једноставних жанрова приликом интегрисања у сложене.

У дисертацији се посебно испитују сижејни модели који проистичу из нарушавања обредних правила установљених у традицији и функционалних у породичној заједници. Из густе мреже индивидуалнопсихолошких односа који се плету око поштовања ауторитета и очекивања средине, издвајају се дубоко нарушени породични односи. У брижљиво изнијансираном сукобу може се наслутити дубља обредна позадина кризе. У складу са поетиком жанра, израз је редукован, сведен на најбитније сегменте, те мотиве трагичног епилога, како то показује кандидаткиња, ишчитавамо из густе мреже метафоричко-симболичких трагова који извиру из прећутаног.

Презначавањем обредних трагова у варијантама обредни трагови васкрсавају у новом светлу – као функционално поетско средство. Иницијација се спроводи инструментима невербалне праксе. Обредни трагови указују на дубљу психолошку и емотивну позадину делања јунака које често изазива кризу и страдање или пак настоје да последице ублаже.

У баладама појединац неуобичајеним поступањем искорачује из традицијом утврђеног модела понашања, ремети хармонију или склад патријархалне заједнице, те неминовно страда. У иницијацији невербална и вербална пракса у садејству имају задатак да омогуће успешно превладавање кризних ситуација.

Како показује кандидаткиња, у иницијацијској кризи, улога благослова у обредном ланцу је пресудна. Он обезбеђује успешан прелаз, смирује кризну ситуацију и омогућава појединцу да помену ту кризу успешно превлада. Обезбеђује и милост оностраних сила чијем је деловању појединац у прединицијацијском стању најподложнији. Изостајање очекиване функције чини га рањивим, незаштићеним и подложним деловању хтонских демона. Дезинтеграцијско понашање које представља искорак из очекиваних оквира мотивише се пољуљаним односима међу члановима рода и психолошки је оправдано у контексту концепције тананих психолошких односа који међу члановима рода владају а који су у изузетним ситуацијама пољуљани и избијају на видело. На овом чворишту настаје сукоб у баладама које говоре о породичним односима у време свадбеног обреда.

У процесу преобликовања магијско-обредног садржаја у *песмама на међи*, тежина изговорене речи додатно се појачава реквизитима магије и ритуалним радњама – невербалним поступцима попут клечања на колону, скидања капе, клетве мајке дојком којом је подојила чедо или бацања камена на гомилу.

Засебан правац развијања мотива у корпусу варијаната о лепоти девојке као узроку раскола представљају баладе о *уроду*. У изабраном кругу сестра куне брата који жели да је обљуби. Његово ванредно понашање мотивисано је очараношћу лепотом девојке коју опседнути доживљава након откривања лица – подизањем вела или умивањем. Кризно понашање догађа се најчешће у хтонском простору – у гори или крај воде, где је деловање демона најизразитије.

За разлику од епског пута стилизације који подразумева мотив гаврана гласоноше као уводне формуле у догађаје који су предмет нарације, у балади је знак одређен захтевом жанра који се темељи на сажетости и емотивном плану збивања. Зловесник се у изабраном корпусу најчешће јавља у спреси са ониричким мотивом у склопу препознатљиве формуле која црпи значење из најстаријих веровања у могућност предсказања будућности у сну. У композиционом смислу, клетва која је њему упућена изузетно је функционално средство којим се активирањем најстаријих представа предочава наговештај несреће и појачава напетост али се и психолошки нијансирају портрети јунака и њихови односи.

У дисертацији је посебно наглашена улога границе у обреду прелаза и вербалним моделима. Под границом у обреду прелаза мр Соња Радојевић подразумева пут, места и предмете који раздвајају *свој* од *туђе*г простора, онострано од оностраног, претходни од потоњег статуса, што им даје ритуалан значај. Кореспондирајући с најдубљим слојевима митског памћења, за границу се везују и простори горе, планине и воде, као и низ предмета који је означавају: праг, камен, прстен.

Невеста у лимиалној фази има амбивалентан карактер који произлази из њене опречне природе: будући да је биће на граници промене статуса, она има магијске моћи, али је и подложна дејству демона. Лице јој је покривено велом од доласка из родитељске куће до тренутка када ногама додирне тло у младожењиној кући.

У раду мр Соње Радојевић Секуловић посебно се наглашава ритуално и поетско значење

обредних реквизита, као што су јабука, марама, кошуља, вео, мач. Испитује се њихово обредно значење и поетска транскрипција. Особито у свадбеном обреду, лирско-епске песме су сачувале остатке најстаријих веровања и обредне праксе која се у прошлости упражњавала. Ови обредни атрибути сажимају најстарије представе о магији речи и предметима који апострофирају одређене особине јунака.

Хтонски елементи често су наглашени активирањем најстаријих кодова. У обредно-обичајној пракси новијег времена забележена је примена огледала, предмета који означава границу између двају светова, оностраног и ононостраног, што је и данас сачувано у остацима веровања у разбијено огледало као знака несреће. Најчешћа његова примена је у оквиру матримонијалног гатања о имену будућег супружника.

За разлику од баладичних решења у којима је трагичан крај резултат деловања хтонских демона, али и немогућности актера да се ослободе крутих правила, епилог у романси слика је преображаја жанра, снажног заокрета у савладавању кризе коју девојка разрешава домишљатим одговором или мудрим решењем кризне ситуације.

У докторској дисертацији мр Соње Радојевић Секуловић наглашавају се просторно-временски параметри ритуала. Приликом мењања статуса, прелажења друштвених граница, пресудна је улога ритуала. Он обезбеђује успешан прелаз појединца из једног статуса у други, лакше превладавање кризних ситуација које обележавају обреде прелаза. Уједно, поентиран је и значај који он има у културном коду. Ритуал је вид „покушаја успостављања културе наспрам хаоса“. Он је у сагласју с чврстим моралним принципима на којим су утемељени односи појединаца у заједници.

Како показује анализа грађе, уроку и клетви су најподложније особе на граници промене статуса – прстенована, верена девојка, некрштено дете, трудна жена – она која је на путу да се оствари као мајка.

Анализирајући место ових мотива у композицији текста, ауторка уочава извесну правилност: благослов и клетва јављају се најчешће у иницијалној и финалној позицији; урок делује у медијалној позицији али се ритуално-магијске, обредно-обичајне и психолошко-карактерне „припреме“ јављају у иницијалној позицији. Оне укључују присуство/одсуство благослова и клетве. То одговара етапама кроз које јунак/јунакиња пролази у обреду прелаза.

Како показује анализа, читавајући најдубље кодове митопоетске слике света, простор добија семантички потенцијал. Простор типолошки одређује јунака. Преузимајући део симболике која значење црпе из митских представа, негативно означени јунак се везује управо за отворен простор. На том месту инвектива се изговара у афекту али и њено дејство сустиже.

Благослов се изговара у родној кући, дакле у свом простору. Он је део обредно-обичајне праксе коју познају многи словенски народи. Везан је за иницијацију, најчешће рођење и свадбу. Изостајање очекиване речи знак је кризе у односима укућана, чиме се оставља простор за прекидање обредног ланца и снажно дејство демона.

Клетва се изговара у својој (мајка) или туђој кући (девојка) али и на отвореном простору. Везаност мајке за дом потиче од чињенице да она представља род, кућу, породицу. Клетву, по правилу, изриче место очекиваног благослова с којим испрошена девојка треба да напусти безбедно родитељски дом и пређе у нови култ. Страшан крај се предвиђа у гори: отвореном, далеком, непознатом простору.

Време и простор на којем се ритуал одвија тесно су повезани. Усмена поезија баштини најдубље елементе митско-магијског мишљења и обредно-обичајне праксе обликујући их сходно очекивањима жанра. Времени-простор тиме добија ново значење: поштовање забрана везаних за *добро време* и избегавање ритуално нечистих места постају знак на којем се темељи психолошки портрет и тиме развјава сукоб.

У дисертацији је посебно истакнута социолошка функција клетве. И баладе и романсе баштине кодове патријархалне културе, али се разликује начин на који је дата реалност обликована, као и однос казивача према јасно устројеним односима и мерилима који регулишу живот унутар колектива. Криза настаје у вези са очекивањем средине да се прећутно поштују установљена начела.

Клетва извире из моралних норми једне заједнице; њихово непоштовање изазива прекид ланца и оставља простор за дејство урока. Клетвени исказ у иницијалној или финалној позицији експлицитно исказује становиште колектива о понашању које је означено као дезинтеграцијско. Он се темељи на чврстим принципима патријархалног света који уређују односе у патријархалној заједници и штите појединце али и колектив од несмотрених поступака појединаца. У финалној позицији клетва се јавља у облику виду поенте која синтетизује морално-емотивни план страдања.

Изговореном инвективом уједно се износи и суд средине о дезинтеграцијском понашању. Та функција знака је примарна у финалној позицији. Без обзира на то да ли је изречена директно или посредно, формула одражава настојање казивача да властите назоре усклади са етичким кодексом средине из које потиче – прекорева појединца због искључивог понашања.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Мр Соња Радојевић Секуловић у докторској дисертацији „Урок, благослов и клетва у лирско-епској народној поезији“ посебно анализира функцију апелативних образаца у обредима прелаза. Анализирајући свадбени обред у традиционалној култури Срба кандидаткиња увиђа да је благослов имао значајно место и да је изрицан у његовим најбитнијим етапама. Негативна инвектива, клетва, изговарана је пак у оним тренуцима када је понашање одступало од традицијом утврђених облика. Изостављањем благослова и/или клетве стварало се погодно тло за активирање урока.

Клетва је вербални модел с изразито негативном конотацијом и емоционално најангажованији апелативни образац. У структуралном погледу може бити сажета или песнички развијена. Као клише који није подложен мењању, при интегрисању у други модел сачувала је две темељне

особености: емотивни набој и сажетост, при чему се у балади често додатно редукује. Развијена клетва заснива се на аналогiji и паралелизму слика и присутнија је у моделима који су ближи лирском типу моделовања сижеа.

Приликом интегрисања у сложену структуру какве су *песме на међи*, клетва показује изузетну интегративну моћ. Иако је изворно сажета или песнички развијена, у баладама, у којима је све сведено на најбитније, најчешће се јавља у концизном изразу. Том приликом израз се сажима, контрахује, користећи безобално богатство језичких могућности. Као клише који није подложен мењању, при интегрисању у други модел сачувала је управо две темељне особености: емотивни набој и сажетост, при чему се у балади често додатно редукује.

Када се интегрише у развијенијем облику заснива се на аналогiji и паралелизму слика. Тада је израз кумулативне осећајности јунака који страдају немоћни да било шта промене. Мотивација није изричито одређена: концизан израз оставља простор за недореченост, чиме додатна значења црпе активирањем најдубљих кодова архајског мита и културе.

Поред наведених ритуалних радњи, забележене баладе су сачувале и друге радње које су предузимане како би се избегло дејство урока. Попут промене имена које је неизоставни део бића и битан инструмент магије, забележен је и поступак промене одеће чији је циљ да се демони преваре и њихова пажња преусмери с појединца који је на граници.

Песма извире из обреда, с временом се одваја од обредне праксе, осамостаљује и и почиње да живи независно од ње. Изворне трагове брижљиво чува, поетизује их и прилагођава законитостима жанра, те у каснијим варијантама наилазимо тек на трагове обредности и најстаријих веровања.

Полазећи од тријадне структуре обреда прелаза, ауторка настоји да утврди место, улогу и значај вербалних модела у појединим етапама обреда. Будући да се комплекс обреда који се при иницијацији изводе дели на обреде одвајања, маргиналности или изолације и прикључења, јасно се издваја који вербални модел има кључну улогу у којој фази ритуала.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

„Примарно значење – секундарна семантизација: поетска вредност обичајно-обредних трагова у лирско-епској народној поезији“, Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима, година IX, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2014.

Мр Соња Радојевић Секуловић је као циљ овог истраживања поставила утврђивање стилских особености вербалних модела – урока, благослова и клетве, затим систем њихове варијантности и – с обзиром на позицију коју имају у структури дела и активирање симболичких кодова из патријархалне културе – посебно њихову поетску функционалност.

Резултати истраживања, на непотпуној грађи, ипак показују како са становишта уређености света у патријархалној заједници, вербални модели урока, благослова и клетве имају регулативну функцију. Они утврђују типове психолошких односа између ликова, уз основну интенцију да реконституишу слику патријархалног света који се темељи на складу породичних односа.

Три најзначајнија догађаја у животном циклусу појединца – рођење, свадба и смрт, обреди прелаза, чине обредно-обичајни контекст изворних модела у који се укључују ови вербални и невербални обрасци.

Балада и романса баштине трагове најстаријих веровања и обредно-обичајне праксе. У контексту ритуалног памћења, с временом веза са обредном радњом блоеди, те благослов, некада усмени, вербални део обреда, можемо сагледати у ширем контексту.

Будући да „песме на међи“ проблематизују кризне ситуације које обележавају породичне односе, улога вербалних модела је кључна, а невербални постају носиоци додатног значења.

Функција модела условљена је и позицијом у тексту. Док је у иницијалној позицији знак иницијацијске кризе, условљене нерешеним породичним односима, у медијалној – кулминације сукоба, у финалној позицији синтетизује моралнопсихолошки план страдања.

Поприште иницијацијске кризе је не/изговорена реч. Криза настаје када благослов као знак везе између породица и неизоставни део обреда није изговорен или када је замењена функција, теуместо благолова појединац напушта окриље родног доба и креће у нови под баластом изговорене клетве.

Самосталност финалне фомуле указује на степен интеграције кратке врсте која се попут формуле утопила у сложени жанр. У сажетом облику, модел зависи од контекста.

Једноставни облици показују висок степен поетске функционалности при интеграцији у сложене жанрове, изменљивост и способност прилагођавања поетичким законитостима облика.

Без обзира на то да ли је у основи форме позитивна или негативна инвектива, језгровита или развијена, посредно или директно изречена, формула коју стваралац преузима из богатог инвентара традиције показује изузетну интегративну мог и семантички потенцијал.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА
НАПОМЕНА: Навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

У интердисциплинарном методолошком приступу кандидаткиња долази до солидних знања о

функцијама урока, благослова и клетве у лирско-епској поезији. Тема је обрађена превасходно из аспекта сагледавања односа између обредних радњи, жанровских модела и поетичких законитости дела усмене књижевности.

Изворни облици показују изузетну интегративну моћ, способност прилагођавања сложенијем жанру у који се интегришу, а који при том и мењају. Магијски садржај се преобликује у складу са захтевима жанра, те естетска функција знака доминира над магијско-ритуалним функцијама. У згуснутом изразу активирају се најстарији трагови традицијске културе и веровања и постају значајно средство семантизације израза.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

Сматрајући да је рад мр Соње Радојевић Секуловић у највећој мери одговорио постављеним захтевима те да је успоставио низ комплексних и реверзибилних веза између поетике усмене књижевности, фолклорно-традицијске грађе, етнографске подлоге и усмених поетских жанрова „на међи“, као и да је изнео низ добрих запажања о односима вербалних и невербалних кодова у ритуалној и обредно-обичајној пракси, као и о њиховој транскрипцији и пресемантизацији у систему усмених поетских врста, Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати позитивну оцену докторске дисертације мр Соње Радојевић Секуловић „Урок, благослов и клетва у лирско-епској народној поезији“ и да кандидата позове на усмену одбрану.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

У Београду, 13. 04. 2016.

1. проф. др Валентина Питулић
2. проф. др Соња Петровић
3. проф. др Бошко Сувајцић, ментор